

Rob van Reede – 3619699

Vlak onder de Duitse neuzen

-

Een blik op de complexiteit tussen verzet en accommodatie

Rob van Reede

3619699

Beneluxlaan 198, 3527HZ te Utrecht

r.j.vanreede@students.uu.nl

Onderzoeksseminar III

4 juni, 2014

Woorden: 9190

Inhoudsopgave

Introductie	pagina 3
Hoofdstuk 1: Het verzet van Theodoor Tromp	pagina 6
Hoofdstuk 2: Het sociale netwerk van Theodoor Tromp	pagina 12
Hoofdstuk 3: Het Duitse tegenwicht op Theodoor Tromp	pagina 18
Conclusie: Het complexe samenspel van Theodoor Tromp	pagina 24
Literatuurlijst	pagina 27

“(…) met volledige erkenning van een ieders religieuze en politieke overtuiging, met behoud van ieders persoonlijkheid, het besef één te kunnen zijn, wanneer het land het vraagt en de omstandigheden het noodzakelijk maken.”

–Th. P. Tromp, 1946¹.

Via zijn hoge positie binnen het bedrijf Philips tijdens de de Duitse bezetting van Nederland kon Theodoor Philibert Tromp belangrijke informatie omtrent de plannen van de Duitse bezetters aan het Londense Bureau Inlichtingen (BI) doorspelen. Door vele microfilms te schieten van documenten binnen Philips rondom de handelingen van het bedrijf en hun betrekkingen met de Duitse nationaalsocialisten, en die informatie mee te geven aan de heer W. E. A. de Graaff via zijn slinks geregelde reizen naar Zwitserland, wist de heer Tromp talloze rapporten (zogenaamd van 'Harry') naar Londen te sturen². Het verzet en de spionageacties die Tromp pleegde kwamen vanuit zijn precaire positie als topman bij Philips, waar hij enerzijds met Londen in contact stond en hij anderzijds onder scherp toezicht gehouden werd door de Duitse toezichtdienst. Ondanks de strikte waakzaamheid van de nationaalsocialisten koos Tromp er voor om toch verzet te plegen.

Met het Duitse oprukken tijdens de Tweede Wereldoorlog werden vrijwel alle levens in Europa op hun kop gezet. Weinig bleef hetzelfde. de Duitse bezetter kwam aan de macht met nieuwe ideeën over de koers van Europa en die op een brute wijze regeerden. Veel lokale bevolkingen werden uit hun thuis verplaatst onder het mom van *Lebensraum* in het Oosten, men werd economisch geëxploiteerd in het Westen, en een grootschalige oplossing voor de 'contaminatie van de Joden' werd gezocht³. Ook in Nederland werd de bevolking onderdrukt, werden Joodse mensen op verschrikkelijke wijze vervolgd, en werd de Nederlandse industrie economisch geëxploiteerd. In tegenstelling tot de Grote Oorlog van 1914-1918 kon Nederland ditmaal niet neutraal blijven. Alhoewel zij een neutraliteitsverklaring in september 1939 afgaf, werd het land samen met België en Luxemburg in mei 1940 toch door Duitsland binnengevallen. Nederland was niet voorbereid op een massale invasie en binnen vijf dagen had het land gecapituleerd. Men kan zich daarbij afvragen of Nederland in staat zou zijn geweest om tegen het Duitse leger te vechten

---

1 Theodoor P. Tromp, *Verwoesting en Wederopbouw* (Contact, Amsterdam: 1946). 19.

2 Loe de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 7 – Mei '43 – juni '44 (2e band)* (Sdu Uitgevers, Amsterdam: 1969). 915 – 917.

3 Jacques Semelin, *Unarmed Against Hitler: Civilian Resistance in Europe, 1939-1943* (Praeger Publishers, Westport: 1993). 5-8.

zelfs als het had geweten dat zij niet neutraal kon blijven. De Nederlandse regering en het koningshuis waren uitgeweken naar Londen nadat een Duitse aanvalspoging om hen te gijzelen in Den Haag mislukte. Ofschoon de regering in ballingschap een interim-regering aanstelde, namen de Duitse nationaalsocialisten onder rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart in een vorm van 'directe administratie' de macht over⁴.

De Duitse bezetters onder leiding van Seyss-Inquart wilden aanvankelijk Nederland nazificeren, ofwel het veranderen van de Nederlandse samenleving in een nationaalsocialistische staat. Zij zagen Nederland als een broederland en het Nederlandse volk als haast gelijkwaardige Ariërs⁵. Wellicht dat hierdoor een bepaalde mate van autonomie voor Nederlandse functionarissen in eerste instantie bewaard gebleven werd, en dat er vooral *Verwaltung*, of toezicht, werd gehouden op hen. Veel Nederlanders collaboreerden niet met de Duitsers, maar accommodeerden hen wel. Zij tolereerden de nationaalsocialisten en werkten met hen mee waar nodig was uit angst voor repressie en het met idee dat vol verzet plegen nutteloos was. Naast de vele Duitse ambtenaren of leden van de Nationaal-Socialistische Beweging die op hoge bedrijfsfuncties werden geplaatst waren er een aantal Nederlandse functionarissen die hun functie mochten behouden. En voor velen van hen begon daarmee het spel. Voor velen van hen was dit een gevaarlijk spel tussen verzet en accommodatie. Via de verscheidene posities die deze Nederlanders bekleedden hadden zij namelijk enerzijds een bepaalde macht en mogelijkheid om bepaalde acties te bewerkstelligen, maar werden zij anderzijds scherper in de gaten gehouden dan de gemiddelde Nederlandse burger. Doordat de instituties waarin zij werkten vaak publieke instanties waren konden bedrijfsleiders moeilijk openbaar verzet plegen, maar er was een scala aan opties waar een concern of bedrijf – of de mensen daarin – in het geheim weerstand kon bieden⁶.

Een van de Nederlandse topmannen die binnen een grote institutie verzet kon plegen was Theodoor Philibert Tromp. Theodoor Tromp was 36 jaar toen de nationaalsocialisten Nederland binnenvielen, en was al elf jaar werkzaam bij het Nederlandse bedrijf Philips. Hij maakte de Duitse invasie in 1940 mee als reserve-officier, maar keerde in eind mei na een korte krijgsgevangenschap terug naar Philips om zijn functie als bedrijfsleider van een fabriek voor radiobuizen te hervatten. Doordat Tromp bedreven was in de Duitse taal en een hoge functie binnen Philips bekleedde, kon hij veel betekenen voor de Nederlandse regering in Londen. Hij hielp met het opzetten van een

---

4 Semelin, *Unarmed Against Hitler*, 8.

5 Dick van Galen Last, "The Netherlands", in *Resistance in Western Europe*, Moore, B. (Oxford University Press, New York: 2000). 193.

6 Semelin, *Unarmed Against Hitler*, 37-39.

ondergronds radionetwerk, probeerde Joodse werknemers binnen Philips helpen het land uit te gaan, en kon vooral belangrijke informatie over de productie van Philips en andere bedrijven voor de Duitsers doorspelen naar Londen. Onder de schuilnaam 'Harry' kon Tromp veel informatie doorspelen aan het Bureau Inlichtingen dat in Londen zat, een instituut van de Nederlandse regering in ballingschap wiens taak het was om zoveel mogelijk informatie te verzamelen op politiek en economisch gebied. Dit deed hij allemaal terwijl hij nog voor Philips werkte, en constant in de gaten werd gehouden door de Duitse *Verwaltung*. Hiermee had hij een buitengewone positie: er werd van beide fronten iets van hem gevraagd, hij moest zowel verzetten als collaboreren, of in ieder geval accommoderen. De uitzonderlijke positie van Tromp biedt daarmee de mogelijkheid om meer perspectief op de complexe relatie tussen verzet en accommodatie te verkrijgen.

In dit paper wordt gekeken naar deze combinatie van verzet en accommodatie. In hoeverre heeft het gecompliceerde samenspel tussen het accommoderen van de Duitse *Verwaltung*, en samenwerken met de Nederlandse verzetsgroepen en het Londense Bureau Inlichtingen, het verzet dat Theodoor Philibert Tromp kon plegen als hoge functionaris bij Philips tijdens de Duitse bezetting van Nederland beïnvloedt, en welke verklaringen zijn hiervoor te vinden? Met een licht narrativistische inslag zal de onderzoeksvraag beantwoord worden aan de hand van historiografische teksten rondom de onderwerpen accommodatie, verzet, en de sociale processen die iemand in de positie van Tromp meemaakt wanneer er van twee geheel verschillende kanten aan die persoon getrokken wordt. Daarnaast wordt er gekeken naar primair bronmateriaal van en rondom Theodoor Tromp. Het merendeel van het complexe samenspel tussen het Bureau Inlichtingen en de Duitse *Verwaltung* gebeurde pas tegen het einde van 1943. Toen pas kreeg Tromp directe orders van het bureau, en toen pas werd de druk van de Duitse toezichthouders richting Philips en daarmee Tromp opgevoerd. Hierdoor zal er vooral naar die periode gekeken worden.

De complexiteit en tweekantigheid van enerzijds verzet plegen en anderzijds moeten collaboreren of accommoderen leidt er toe dat het lastig is een duidelijk beeld te schetsen van hoe dit precies te werk ging tijdens de Duitse bezetting van Nederland in de Tweede Wereldoorlog. Naast de twee oppositionele extremen van verzet en collaboratie was er een heel spectrum aan gedragingen daartussen die geen overtuigende toelichting bevatten⁷. Door Theodoor Tromp als voorbeeld te gebruiken wordt er gepoogd een handvat te creëren voor dit beeld, om zodoende iets meer duidelijkheid te scheppen rondom dit onderwerp. Wellicht dat het verzet van Tromp als een voorbeeldmatige casus van de complexiteit van verzet tijdens accommodatie kan worden gezien.

---

⁷ Semelin, *Unarmed Against Hitler*, 37.

In het eerste hoofdstuk wordt er gekeken naar wat de mogelijkheden waren voor Tromp om verzet te plegen en hoe deze mogelijkheden binnen het bestaande beeld van de historiografie passen. Het tweede hoofdstuk gaat over de invloeden van de verzetsgroepen en inlichtingsinstanties op Tromp. Hoe beïnvloedde het sociale netwerk dat Tromp opbouwde tijdens zijn verzetsactiviteiten zijn handelingen, en hoe komt dit terug komt in de rapporten van Tromp zelf aan het Bureau Inlichtingen en de correspondentie met zijn familie en mede verzetsplegers? In het derde hoofdstuk worden de invloeden van de druk van de Duitse *Verwaltung* op Tromp in kaart gebracht. Ook hier wordt gekeken hoe deze druk het handelen van Tromp beïnvloedde en hoe dit terug te zien is binnen het schrijven van Tromp zelf, ditmaal in zijn correspondentie met de *Verwaltung* omtrent Philips, zijn correspondentie met het Philips personeel, en zijn bedrijfsrapporten. Concluderend wordt er geponeerd in hoeverre zowel de invloeden van de verzetsgroepen als de *Verwaltung* de handelingen van Tromp verklaren of in ieder geval beïnvloedden, en wat zegt dit over de historiografie van verzet en accommodatie tijdens de Duitse bezetting van Nederland.

Hoofdstuk 1: Het verzet van Theodoor Tromp

Verzet kan vele vormen aannemen. Een van de fundamentele karakteristieken van het verzet tegen het nationaalsocialisme tijdens de Tweede Wereldoorlog was de hoge mate van overlap tussen zowel gewapend als ongewapend verzet⁸. Naast verzet als strikt militair doeleind biedt verzet ook andere functies, zoals het beschermen van de idealen en integriteit van een samenleving, het versterken van de sociale cohesie en het vormen van de publieke opinie in de samenleving, of het afbreken van de legitimiteit van de bezetter. De verschillende rollen die verzet speelt voor een samenleving zijn veelal niet dispaaraat maar complementair. Een verzetsdaad kan zowel een strategisch nut hebben als een meer sociale functie. Op 29 april 1943 maakten de Duitse bezetters bekend dat Nederlandse mannen en oud-militairen zich moesten melden voor de *Arbeitseinsatz*⁹. Dit creëerde een golf van onvrede en zo begonnen de April-meistakingen. Via deze stakingen lieten Nederlanders hun onvrede zien aan de Duitsers, maar lieten de Nederlanders vooral ook zien dat zij op één lijn zaten met elkaar. Daarnaast zijn veel Nederlandse mannen ondergedoken en heeft uiteindelijk maar een fractie

---

⁸ Semelin, *Unarmed Against Hitler*, 2.

⁹ Van Galen Last, "The Netherlands", in *Resistance in Western Europe*, Moore, B. 210.

van hen (8.000 van de 300.000 man) zich gemeld¹⁰. Zo hadden deze verzetsacties zowel een strategisch doel als een sociaal nut. Kon Theodoor Tromp vanuit zijn positie als bedrijfsleider van de Philips fabriek voor radiobuizen ook verschillende vormen van verzet plegen? Wat zegt de historiografie over deze mogelijkheden en in hoeverre past Tromp binnen dat beeld?

Voordat er gekeken kan worden in hoeverre Theodoor Tromp en zijn verzetsdaden binnen de historiografie past moet er een schets van zijn verhaal tijdens de bezetting worden neergezet. In het belangrijke werk van Loe de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, wordt het verzetswerk van Tromp uitvoerig uiteengezet. Met behulp van het grondige boek *The History of Philips Electronics N.V., volume 4. Under German Rule (1935-1950)* van Ivo Jules Blanken, die gedetailleerd de koers van het concern Philips en zijn werknemers beschrijft, kan een precieze weergave van Tromp en zijn verzet tijdens de bezetting worden geportretteerd.

Verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog was veelal een ambigu proces, waarbij mensen zowel verzet pleegden, maar ook nog gewoon elke dag naar hun baan gingen of zich onverdacht gedroegen in het openbaar¹¹. Dit was niet alleen voor veiligheidsredenen, maar ook omdat men via hun werk vaak meer mogelijkheden had om verzet te plegen. Denk aan de fabriekswerker die letterlijk een stokje voor een bepaald proces kon steken. Of denk aan Tromp, de leider van een dergelijke fabriek. Voor een bedrijf was het lastiger om neutraal te blijven in Nederland. Zowel de Duitse *Reichsminister* Hermann Göring als *General* Georg Thomas hadden in het begin van de oorlog plannen om de Nederlandse economie in te schakelen voor de Duitse oorlogsmachine¹². Hierdoor moesten veel bedrijven geforceerd collaboreren met de Nazi's. Een bedrijf moest daarnaast ook veelal coöpereren met de Duitsers om rendabel te blijven; als zij het niet deden zou een ander Nederlandse bedrijf dat wel doen¹³. Het was voor Philips daarom belangrijk dat het concern meewerkte met de bezetters, en voor haar werknemers was het interessant om te blijven werken om voor hun families te kunnen blijven zorgen.

Nadat de nationaalsocialisten in 1940 Nederland bezet hadden genomen en Tromp samen met andere krijgsgevangenen hadden vrij gelaten keerde Tromp terug naar Eindhoven om daar zijn functie bij Philips te hervatten. Tromp werd getypeerd door zijn ambitie, zijn directe manier van aanpak, en zijn opmerkelijk groot fysieke gestalte, waardoor hij veel respect afdwong¹⁴. Door zijn

---

10 Ibidem, 211.

11 Semelin, *Unarmed Against Hitler*, 37.

12 Hein A. M. Klemann, "De Nederlandse Economie en de Tweede Wereldoorlog", in *Tijdschrift voor Geschiedenis* 110 (1997). 4.

13 Klemann, "De Nederlandse Economie en de Tweede Wereldoorlog", in *Tijdschrift voor Geschiedenis* 110, 5.

14 Ivo J. Blanken, *The History of Philips Electronics N.V., volume 4. Under German Rule (1935-1950)* (Europese

charisma en leidende rol binnen Philips werd Tromp al snel een contactpersoon voor verzetsgroepen, vooral de Eindhovense groep van de Ordedienst, waar zijn vriend H. Thal Larsen actief in was¹⁵. Wetende dat hij in een positie zat om veel informatie te verzamelen of om verzetsdaden te verrichten zocht Tromp vanaf begin 1943 rechtstreeks contact met Londen op¹⁶. In diezelfde periode zocht het Londense Bureau Inlichtingen (BI) naar contactpersonen binnen Nederland die hen konden helpen met het verkrijgen van economische of politieke informatie omtrent de situatie in Nederland. Met veel moeite wist Tromp een reis naar Zweden van de Duitse *Verwaltung* te bemachtigen. Daar stond ook een fabriek voor radiobuizen, en onder het mom van een nieuwe medewerker voor de fabriek daar stuurde Tromp een van zijn werknemers, de heer W. J. H. Schreinemachers, naar Stockholm¹⁷. In samenwerking met de Ordedienst, een verzetsgroep actief in Nederland, kon Schreinemachers contact met de BI opnemen. In Stockholm ontmoette Schreinemachers de heer J. M. Somer, de toenmalige leider van de BI, en verklaarde hij aan Somer dat hij en Tromp zich openstelde voor verzet. Op verzoek van Somer ging Schreinemachers mee met hem naar Londen om daar nader uitleg te krijgen¹⁸. Daar werd hij ingelicht en tot geheim agent van de BI gemaakt. In oktober 1943 werd Schreinemachers gedropt in Malden met informatie voor Tromp. Ternauwernood ontsnapte Schreinemachers aan arrestatie en vertrok hij haastig naar Amsterdam om bij familie onder te duiken en contact op te nemen met Tromp¹⁹.

De opdracht van Schreinemachers voor Tromp was het verzamelen van economische, politieke, en wetenschappelijke informatie, met de nadruk op de herstel van de Nederlandse industrie en openbare nutsbedrijven. Er werd van Tromp gevraagd of hij binnen zijn bedrijf kon spioneren voor het verzet. Ook werd Tromp gevraagd of er een mogelijkheid bestond dat Philips in het geheim een noodzender kon bouwen. Londen was bang dat de Duitsers de grote radiozenders zouden opblazen als ze uit Nederland verdreven zouden worden²⁰. Via zijn vriend bij de Ordedienst H. Thal Larsen kon Tromp veel onderdelen voor een ondergronds radionetwerk sturen om zo de Geallieerden te assisteren²¹. In totaal waren er elf vragen die de BI aan Tromp stelde. Dit waren

---

Bibliotheek, Zaltbommel: 1999). 271.

15 Blanken, *The History of Philips Electronics N.V.*, 271.

16 De Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden. Deel 7 – Mei '43 – juni '44 (2e band)*, 913.

17 De Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden. Deel 7 – Mei '43 – juni '44 (2e band)*, 913.

18 Blanken, *The History of Philips Electronics N.V.*, 272-273.

19 De Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden. Deel 7 – Mei '43 – juni '44 (2e band)*, 914, en Andre Ausems, “The “Bureau Inlichtingen” (Intelligence Service) of the Netherlands Government in London, november 1942 – May 1945: An Overview of its Mission, Agents and Undercover Radio Traffic”, in *Military Affairs: The Journal of Military History, including Theory and Technology* (1981). 21-22.

20 De Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden. Deel 7 – Mei '43 – juni '44 (2e band)*, 914.

21 Blanken, *The History of Philips Electronics N.V.*, 271.

vragen omtrent de Duitse uitrusting van materiaal en wat er voor de Duitsers door de Nederlandse bedrijven geproduceerd werd²². Specifiek werd er gevraagd naar de productie van ventielen, omdat Philips deze produceerde en deze gebruikt werden voor de productie van oorlogsvoertuigen zoals tanks en vliegtuigen. Ook werden de radiomogelijkheden van de Duitsers ondervraagd: wat voor zenders heeft Philips voor de Duitsers geproduceerd en wat zijn hier de details van omtrent zendkracht en frequentie? Daarnaast werd er gevraagd of de Duitsers onderzoek deden in het nationaal laboratorium in Leiden naar vloeistoffen, gassen, en infrarode conversiebuizen. Het BI wilde weten hoe de Nazi's vorderden met hun oorlogsproducties en hun onderzoek naar nieuwe ontwikkelingen die voor de oorlog gebruikt kunnen worden.

Voor het beantwoorden van deze elf vragen schakelde Tromp informanten in. Dit waren zowel persoonlijke of zakelijke contacten, waarvan hij zeker wist hen te kunnen vertrouwen²³. Deze groep mensen, samen met Tromp, stond bekend als de groep 'Harry'. Met deze groep kon Tromp de maanden na oktober 1943 veel informatie voor de BI verzamelen. Het doorspelen van rapporten was risicovol: van vele stukken was na te gaan wie ze in handen had gehad, en de voornaamste verdediging hiertegen was vertrouwen; men vertrouwde er op elkaar niet aan te geven²⁴. Het gros van de rapporten die de groep 'Harry' in handen kreeg zijn op microfilm gezet en via de Zwitserse Weg (Weg B) route naar Zwitserland verstuurd. De Zwitserse Weg (Weg B) was een vluchtroute naar Zwitserland die begon bij het huis van de heer J. G. van Niftrik in Putte en eindigde in Genève²⁵. Van daaruit konden de microfilms naar Londen verstuurd worden. Toen deze Zwitserse Weg in de eerste maanden van 1944 ontoegankelijk werd kon Tromp nog vele microfilms meegeven aan W. E. A. de Graaff, een andere hoge functionaris bij Philips die geregeld verlof kreeg van de Duitse *Verwaltung* om naar Zwitserland te reizen²⁶. In zijn koffers zou de Graaff veel microfilms meesmokkelen om die in Zwitserland naar de BI in Londen te sturen. Geen enkele andere Nederlander mocht zo vaak voor privé redenen Nederland uit van de Nazi's²⁷.

Naarmate de oorlog vorderde werd Tromp baldadiger in zijn verzet tegen de Duitse nationaalsocialisten. In augustus 1942 hielp Tromp mee met plannen om Joodse werknemers te

---

22 NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 16. *Vragenlijst en rapport '11 questions regarding Philips Eindhoven', 25 oktober 1943, 4 oktober 1944.* 'Vragenlijst met de 11 vragen van BI aan Tromp'.

23 De Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden. Deel 7 – Mei '43 – juni '44 (2e band)*, 918.

24 Ibidem, 918.

25 Ibidem, 923, 931.

26 Ibidem, 900.

27 Ibidem, 917.

helpen emigreren naar de Verenigde Staten via Spanje²⁸. Helaas kon dit plan niet effectief doorgaan en werd een groot deel van deze werknemers naar het concentratiekamp in Vught gestuurd. Volgens de *Verwaltung* gestuurde administrator dr. Rzehulka waren het voornamelijk de hogere werknemers en fabrieksleiders van Philips die openbaar durfden te zeggen dat zij niet met de Duitsers mee wilden werken²⁹. Vooral Tromp was kritisch jegens Rzehulka en protesteerde tegen zijn aanstelling '*either alongside me or above me*'³⁰. Tijdens discussies in 1944 omtrent het geforceerd sturen van de werknemers van Philips naar Duitsland nam Tromp de leiding toen bestuursvoorzitter Frits Philips niet aanwezig kon zijn, omdat hij gevangen werd gehouden. In deze discussies liet Tromp weten niet mee te werken met de Duitse eisen; dit zag hij als een plicht naar zijn werknemers³¹.

Mede omdat de oorlog verslechterde voor de Duitsers, en mede door het verzet dat Tromp en velen anderen binnen Philips pleegden, leerden Tromp en zijn collega's in de zomer van 1944 dat niemand meer veilig was binnen het bedrijf. Op 16 augustus 1944 kwamen officieren van de Duitse *Sicherheitsdienst* om vele topmannen binnen Philips te arresteren en te ondervragen over de rol van Philips binnen het verzet, maar Tromp wist zijn arrestatie te ontkomen en dook onder³².

Alhoewel het verzet dat Tromp tijdens de bezetting kon plegen deels ook deels maatschappelijk nut had, was het voornamelijk van strategisch, militaire aard. Ofschoon Tromp ook de levens van een aantal medewerkers heeft gered tijdens de bezetting worden zijn handelingen omtrent het opzetten van een noodzender, en vooral het doorspelen van belangrijke informatie aan de BI, als het meest belangrijk voor de Nederlandse staat gezien³³. Gerenommeerd historicus Sir Ian Kershaw stelt dat er twee vormen van verzet zijn: een 'fundamenteel' verzet, dat zich op georganiseerde wijze tegen een gehele bezetting verzet en zich daarmee richt op de ethische en morele verkeerdheden van een bezetter, en een 'societal' verzet, dat zich kleinschaliger in het dagelijks leven afspeelt en zich meer richt op de alledaagse wreedheden van de bezetter³⁴. Ook deze twee vormen van verzet, net als gewapend en ongewapend verzet, zijn complementair in plaats van tegenstrijdig, in zoverre dat 'fundamenteel' verzetsgroepen door 'societal' verzet de volle herkenning

---

28 Blanken, *The History of Philips Electronics N.V.*, 250-251.

29 Ibidem, 215.

30 Ibidem, 215.

31 Blanken, *The History of Philips Electronics N.V.*, 242-243.

32 Ibidem, 217.

33 NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 4. *Rapport van werkzaamheden ten behoeve van Bureau Inlichtingen der Nederlandsche Regering te Londen en algemeen verzetswerk gedurende de jaren van de Duitse bezetting, 17 augustus 1945 [oktober 1983]*. 'Rapport van Tromp aan BI over zijn werkzaamheden, 17 augustus '45'.

34 Ian Kershaw, *The Nazi Dictatorship: Problems and Perspectives of Interpretation*, (Edward Arnold, Baltimore: 1985). 162-167.

en steun van het volk te krijgen die zij nodig hebben om hun verzet te kunnen plegen³⁵.

Het verzet dat Tromp pleegde was 'fundamental' verzet: het was indirect in opdracht van de Nederlandse regering in ballingschap en was bedoeld om de inspanningen van de Geallieerden om de Nazi's te verdrijven uit Nederland te versterken. Het verzet dat Tromp pleegde was ging niet gepaard met een sociaal component, omdat hij juist in het geheim moest opereren. De groep 'Harry' wist alleen van elkaars bestaan af, en dat van andere verzetsgroepen. In tegenstelling tot die andere verzetsgroepen was het daarnaast niet de bedoeling dat de bevolking wist dat er spionnen op hoge functies binnen het Nederlandse bedrijfsleven zaten. Dat zou hun missie in gevaar brengen. Alleen binnen Philips zelf wist men mondjesmaat van zijn acties, er aan liggende in hoeverre men actief met verzet bezig was binnen het concern. Bij een verzetsgroep als de Ordedienst wist men wellicht niet wie er specifiek binnen de organisatie zat, maar wist men wel dat die organisatie bestond en dat het vocht voor het Nederlandse volk, en daarmee de publieke opinie en sociale cohesie van het volk versterkte³⁶.

Kershaw verklaart verzet als een concept voor 'the people'³⁷. Niet zozeer de elite, maar de bredere lagere klasse zou meer mogelijkheden hebben om verzet te plegen. Dit omdat zij niet alleen meer mensen hadden om verschillende posities binnen de samenleving die mogelijkheden hadden tot verzet, maar ook omdat deze grotere groep mensen een grotere, sterkere stem hebben tegen een bezetter. Interessant is dat, alhoewel hij wel 'fundamental' verzet pleegde, Tromp niet binnen die groep viel. Tromp genoot van goede komaf en van een topfunctie binnen Philips en zou volgens Kershaw niet onder 'the people' vallen. Ondanks deze positie zou Tromp onder onder de noemer 'fundamental' verzet geschaard kunnen worden. Niet alleen omdat hij verzet pleegde vanuit een ideologische overtuiging, maar ook omdat zijn charisma en statuur veel respect afdwongen, en Tromp hierdoor vaak als een natuurlijke leider voor veel mensen werd gezien.

Omdat de groep 'Harry' zeer klein en op de man was, en vooral met spionage bezig was in plaats van verzetsacties, was het erkennen van het bestaan van deze groep al gevaarlijk. Binnen de groep 'Harry' en binnen het bedrijf Philips was er echter wel degelijk sprake van een bepaalde mate van enstructuratie en enculturatie. Enstructuratie is de herstructurering van een aantal bestaande omgevingsfactoren of primaire relaties om plaats te maken voor verzetsmogelijkheden. Enculturatie is wanneer men zich realiseert dat hij of zij maatschappelijk goed werk verricht, en zich daardoor

---

35 Kershaw, *The Nazi Dictatorship*, 178-179.

36 Semelin, *Unarmed Against Hitler*, 106-107.

37 Kershaw, *The Nazi Dictatorship*, 150-151.

meer bindt met het idee achter hun verzet, en vooral met elkaar³⁸. Dit bevordert identiteitsvorming en de verdere ontplooiing tot echte verzetsheld doordat men vanuit hun verzetsidentiteit zichzelf en hun handelen als object konden beschouwen en méér dan een persoon konden zijn. Door zijn charisma en zijn handelingen was Tromp binnen Philips een bekende verzetspersoonlijkheid geworden. Misschien dat hij door zijn faam, en wetende dat hij goed werk verrichtte, zich meer stellig opstelde tegen de Duitse *Verwaltung* naarmate de oorlog vorderde. Dat het op een gegeven moment steeds duidelijker werd dat de Duitsers de oorlog niet konden winnen hielp hier wellicht ook bij.

Concluderend heeft Tromp geluk gehad dat de Duitse *Verwaltung* in eerste instantie redelijk mild opgesteld was tegenover het Philips concern. Hierdoor hadden Tromp, Frits Philips, en andere hogere functionarissen de mogelijkheid om zich binnen het bedrijf nog relatief anti-Duits op te stellen. Het verzet dat zij pleegden was 'fundamenteel' in zoverre dat zij dit zagen als een plicht naar hun werknemers en een strijd voor het juiste. Naar de buitenwereld toe leek Philips echter mee te werken met de Duitsers via directe accommodatie, maar daar had het bedrijf weinig keuze over. Omdat er binnen het geënstructureerde Philips ruimte was voor Tromp om te groeien tot verzetsfiguur kon Tromp veel bewerkstelligen voor de BI en werd hij zelfs meer baldadig naarmate de oorlog vorderde. Rond het laatste jaar van de oorlog werd de Duitse invloed op Philips sterker. Dit zorgde ervoor dat de hoge functionarissen van het bedrijf zich stilliger moesten uiten tegen de Duitse maatregelen om hun werknemers te beschermen en hun verzet te kunnen blijven plegen. Het was voor Tromp lastig om niet te stellig te zijn in die discussies, deels omdat hij in de jaren daarvoor juist de mogelijkheden had om zich te ontpoppen tot een ware verzetsstrijder binnen Philips. Uiteindelijk moest hij hierdoor onderduiken.

Hoofdstuk 2: Het sociale netwerk van Theodoor Tromp

Het Bureau Inlichtingen (BI) werd op 28 november 1942 door Koningin Wilhelmina aangesteld met als doel zoveel mogelijk economische, politieke, en wetenschappelijke informatie omtrent bezet Nederland en de Duitse bezetters te verzamelen. De bedoeling was tweedelig: met deze informatie konden de activiteiten van de nationaalsocialisten in Nederland in de gaten gehouden worden en

---

³⁸ Antonius A. Klumper, *Sociale Verdediging en Nederlands Verzet '40-'45, ideëel concept getoetst aan historische werkelijkheid* (H. Gianotten B.V., Tilburg: 1983). 370-371.

werd de wederopbouw in Nederland na de oorlog bevorderd. De leiding van de BI werd gegeven aan J. M. Somer, een oud-kolonel der infanterie in Nederlands-Indië die actief in het Nederlands verzet was en in januari 1943 naar Engeland kon vluchten. Somer stond bekend als een bekwaam leider die publiekelijk hartelijk en recht door zee was, maar privé leidde aan depressies, twijfels, en wankelmoedigheid³⁹. Ondanks deze tekortkomingen wist hij met de BI successen te boeken. In totaal heeft de BI 43 agenten kunnen trainen en met een parachutemissie in Nederland kunnen droppen⁴⁰. Deze konden groepen mensen aansturen om verschillende vormen van verzet te plegen, zoals spionage naar Duitse activiteiten, of bemiddeling tussen verzetsgroepen. In totaal zijn er tussen Londen en Nederland meer dan 10,000 telegrammen betreffende de acties van de BI verstuurd⁴¹. Het succes van de BI is te danken aan het feit dat al vroeg tijdens zijn ontstaan besloten werd om een gehele scheiding te maken tussen het vergaren van nuttige informatie en het plegen van sabotage of verzet, samen met een nadruk op het rekruteren van vooral vrijwilligers die al actief zijn geweest in, of kennis hadden van, Nederlandse verzetsorganisaties⁴². Hierdoor konden agenten van de BI werk verrichten dat over het algemeen veiliger was: omdat de agenten vooral spioneerden in plaats van actief verzet pleegden; omdat de agenten al contacten binnen verschillende verzetsorganisaties hadden; en omdat de agenten veel spionageacties overlieten aan de contacten die zij in Nederland hadden.

Voordat Tromp in contact kwam met de BI pleegde hij al verzet binnen Philips. Via zijn vriend H. Thal Larsen kon Tromp de Ordedienst assisteren met het opzetten van een ondergronds radionetwerk⁴³. Daarnaast had hij geholpen met de gefaalde actie om Joodse werknemers van Philips naar de Verenigde Staten te sturen⁴⁴. Zijn actieve houding binnen het verzet steunt het feit dat hij zelf contact zocht met het Bureau Inlichtingen in het begin van 1943. Echter, pas rond het einde van 1943, nadat Somer de heer Schreinemachers terug naar Nederland gestuurd had met de elf vragen van de BI, kreeg Tromp de officiële taak van de BI om voor hen te spioneren en werkte hij in feite voor het bureau. Hij rapporteerde zo indirect aan Somer. Naast het verzet dat Tromp al pleegde was zijn grootste taak nu het bespioneren van bedrijfsinformatie en die door te sturen naar Londen. Via zijn spionageacties in opdracht van de BI bouwde Tromp een sociaal netwerk op met de

---

39 Frank Visser, *De Bezetter Bepied: De Nederlandse Geheime Inlichtingendienst in de Tweede Wereldoorlog* (Thieme & Cie, Zutphen: 1983). 431-432.

40 Ausems, "The "Bureau Inlichtingen" (Intelligence Service) of the Netherlands Government in London" in *Military Affairs: The Journal of Military History, including Theory and Technology*, 18-32.

41 Ibidem, 36.

42 Ibidem, 5.

43 Blanken, *The History of Philips Electronics N.V.*, 271.

44 Ibidem, 250-251.

Nederlandse inlichtingsdienst en met andere verzetsstrijders. In dit hoofdstuk wordt er gekeken hoe het netwerk dat Tromp opbouwde tijdens zijn verzetsactiviteiten zijn handelingen beïnvloedde en hoe dit terug komt in de rapporten van Tromp zelf aan het Bureau Inlichtingen en de correspondentie met zijn familie en mede verzetsplegers.

In eerste instantie koos Tromp er zelf voor om in contact te komen met Londen⁴⁵. Tromp wist dat hij in een positie zat om verzet te kunnen plegen en hier werd graag gebruik van gemaakt door de BI. Toen Schreinemachers namens het BI aan Tromp rapporteerde had hij de lijst met elf vragen van de BI mee. Het gros van zijn spionagewerkzaamheden waren ter beantwoording van deze vragen. Uit zijn rapport rondom deze elf vragen blijkt dat Tromp dit werk met open armen ontving. Hij schrijft in een brief die hij aan zijn rapport toevoegde nadat hij al veel informatie rondom de elf vragen beantwoord had: *'We will only be too glad, if there is any further information you would like to have, to try and obtain these data for you'*⁴⁶. Dit past binnen het beeld van Tromp als een 'fundamental' verzetsstrijder die zijn werk met passie op zich neemt omdat hij het doet vanuit een diepe overtuiging dat hij het juiste aan het doen is. Echter, dit rapport werd in oktober 1944 verstuurd door Tromp voor de tweede keer, nadat het Zuidelijk deel van Nederland bevrijd was. Toen pas zat zijn nieuw geschreven brief waaruit het citaat komt er bij. Wellicht dat de barmhartige toon van Tromp in deze brief deels te verklaren is door de euforie van bevrijd zijn in Eindhoven en het idee dat de oorlog aan de winnende hand is.

De mogelijkheid die de BI aan Tromp gaf om een meer intensiever verzet te plegen dan hij voorheen mee bezig was zorgde ervoor dat Tromp meer in het verzetsleven op kon gaan. Hij kreeg letterlijk een doel van de BI om te spioneren voor het vaderland. In dat opzicht bevorderde de BI de enculturatie van Tromp. Doordat Tromp de gelegenheid kreeg om in een sociale kring te komen waarin zijn ideeën van 'fundamental' verzet geëvenaard en aangemoedigd werden kon hij groeien in zijn rol als verzetsstrijder. Zodoende stimuleerde de BI wil van Tromp om verzet te plegen, en kwam hij hierdoor in contact met andere verzetsstrijders.

Iets wat uitvoerig in de correspondentie met zijn mede verzetsstrijders voorkomt is een bepaalde kameraadschap die Tromp lijkt te hebben. Een van de Nederlandse verzetsstrijders waar Tromp veel briefwisseling mee heeft gehad is Aleid Gerhard van Tricht. Van Tricht was een Nederlands militair attaché gestationeerd in Bern die via de eerder genoemde Zwitserse Weg (Weg

---

45 De Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden. Deel 7 – Mei '43 – juni '44 (2e band)*, 913.

46 NIOD, *Vragenlijst en rapport '11 questions regarding Philips Eindhoven', 25 oktober 1943, 4 oktober 1944.*

'Rapport met antwoorden 11 vragen van BI', p. 5.

B) vluchtroute veel mensen uit bezet gebied naar Engeland wist te smokkelen. Via deze weg wist Van Tricht te communiceren met Tromp over zijn spionagewerk en het werk van andere actieve spionagegroepen in Nederland. Tromp sluit een van de laatste brieven die hij in 1944 aan Van Tricht stuurt met een saillante wijze af: *'Mogen wij elkaar in een vrij Nederland spoedig de hand schudden'*⁴⁷. Wetende dat het einde van de oorlog nadert, dat de aankomende oorlogswinter zwaar kan zijn, en dat er kans is dat dit zijn laatste brief aan hem is, geeft Tromp een laatste teken van kameraadschap mee aan Van Tricht. Voorbeelden zoals deze zijn veel voorkomend, vooral naarmate de oorlog richting zijn einde trekt. Wellicht dat deze kameraadschap ontstaat vanuit een idealisme gegrond in de definitie van het 'fundamental' verzet van Kershaw. Doordat Tromp niet zozeer verzet pleegde vanuit een nuchter en praktisch standpunt, maar vanuit een moreel en ethisch standpunt tegen de misdadigheid die de Duitsers pleegden, kan het zijn dat hij ditzelfde standpunt terug ziet bij zijn mede verzetsstrijders. Een overeenstemmend ideaal dat zij dan deelden: samen vechten voor het juiste. Dat gevoel werd beantwoord wanneer Van Tricht terug schrijft aan Tromp. In zijn brief heeft Van Tricht het over Nederland en haar volk. Hij hoopt dat het land stand blijft houden tijdens Operatie 'Market Garden', het Geallieerde offensief om Nederland terug te veroveren. Dit culmineert in het einde van zijn brief in een verklaring van zijn grootste angsten. *'Ik weet niet of U dit nog bereikt. Er zijn vele aanwijzingen, dat de groote gebeurtenissen iederen dag kunnen beginnen. Mogen zij ons land niet te groote ellende brengen.'*⁴⁸. Niet zozeer zijn eigen lot, maar het lot van zijn land stelt hij voorop.

De gevaren van de oorlog – en de angsten welke die met zich mee brengen – kunnen ook een rol hebben gespeeld in deze kameraadschap. De gevaren van de oorlog kwamen voor Tromp in eind 1942 al dichterbij, toen er Duitse vragen kwamen rondom de Joodse werknemers bij Philips die geprobeerd hadden te vluchten naar Engeland waaraan Tromp geholpen had. In een korte telegram op Oudejaarsavond van '42 schreef Tromp aan zijn zus in Londen: *'Dank voor laatste bericht. Kreeg na 6 december brief van vader, zal hem spoedig bezoeken. Ben zelf groot gevaar ontsnapt, thuis en vrienden alles wel'*⁴⁹. Het gevaar waaraan Tromp ontsnapte was niet mee te moeten naar Vught met de Nazi's voor verdere ondervraging, zoals bedrijfsleider Frits Philips dat wel moest. Philips zou

---

47 NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 17. *Correspondentie met bijlagen met generaal A.G. van Tricht – Briefwisseling*. 'Brief van Tromp aan Van Tricht, augustus '44'.

48 NIOD, *Correspondentie met bijlagen met generaal A.G. van Tricht – Briefwisseling*. 'Brief van Van Tricht aan Tromp, augustus '44'.

49 NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 6. *Telegrammen aan in Engeland verblijvende relaties, juli 1940 – oktober 1943*. 'Telegram aan zus Oudejaarsavond '42'.

daar lang gevangen gehouden worden⁵⁰. In de loop van 1944 werden de vergeldingsacties van de Duitsers tirannieker. In dezelfde eerder genoemde brief aan Van Tricht schrijft Tromp: *'Nu Siem evenwel verzuimde tegen uitdrukkelijke afspraak in om brief met duidelijke gegevens enz. voor mij klaar te leggen, indien hem iets mocht overkomen, is voor mij de situatie erg veel moeilijker geworden, nog afgezien van de groote risico's. De arrestaties nemen onrustbarend toe'*⁵¹. Door gevaarlijke omstandigheden werd het voor vele mede verzetsstrijders en spionnen lastiger om verzet te blijven plegen. Hierdoor zou Tromp uiteindelijk zelf ook moeten onderduiken. Doordat er een sfeer van gedeelde angst voor vergelding heerste binnen de circuits waarin Tromp zich bevond was het van de hoogste noodzaak dat men elkaar steunde. Hierdoor was het voor hem belangrijk dat hij voor de groep 'Harry' mensen koos die hij kon vertrouwen⁵². Men kenden elkaar en wisten van elkaar dat zij gedeeld verzet pleegden, waardoor er een onderlinge band kon ontstaan.

Tromp heeft veel rapporten kunnen sturen naar de BI, en wist veel van de elf vragen die de BI aan hem stelde treffend te beantwoorden. Dit moedigde Tromp verder aan tot het plegen van verzet, omdat hij hier voldoening uit haalde. Dit komt terug in het eerder genoemde citaat waarin hij zich graag ter beschikking stelt als de BI nog meer vragen voor hem heeft⁵³, alsmede in een andere brief aan Van Tricht. In deze brief geeft hij bondig zijn succes aan omtrent de bemiddeling van controverses binnen twee partijen in de groep 'Harry': *'Kan tot mijn genoegen mededeelen, dat nauwe samenwerking tusschen L.D.O. En N.S.C. resp. N. C. mede (op bescheiden wijze) door mijn bemiddeling steeds beter wordt en de controverses steeds meer worden opgelost. Ik acht dit een zeer gelukkig verschijnsel'*⁵⁴. Wetende dat hij niet alleen doet wat hij juist acht, maar hier ook succesvol in is, gaf Tromp de bemoediging om door te gaan met waar hij bezig was.

Alhoewel Tromp tevreden was met het verzet dat gepleegd werd, liet hij ook merken dat er een aantal zaken waren omtrent de organisatie van het Nederlandse verzet waar hij ontevreden over was. De heer Somer wilde na Operatie 'Market Garden' en de Zuidelijke bevrijding van Nederland een gemeenschappelijke inlichtingsorganisatie in Nederland vestigen. Dit wilde hij doen om de informatie rapporten en berichten die binnen kwamen te kunnen controleren op misinformatie. Daarnaast was het voor hem van groot belang dat een centralisatie van inlichtingsinstellingen er toe

---

50 Blanken, *The History of Philips Electronics N.V.*, 242.

51 NIOD, *Correspondentie met bijlagen met generaal A.G. van Tricht – Briefwisseling*. 'Brief van Tromp aan Van Tricht, juli '44'.

52 De Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden. Deel 7 – Mei '43 – juni '44 (2e band)*, 918.

53 NIOD, *Vragenlijst en rapport '11 questions regarding Philips Eindhoven', 25 oktober 1943, 4 oktober 1944*. 'Rapport met antwoorden 11 vragen van BI', p. 5.

54 NIOD, *Correspondentie met bijlagen met generaal A.G. van Tricht – Briefwisseling*. 'Brief van Van Tricht aan Tromp, juli '44'.

zou leiden dat belangrijke informatie gecontroleerd, met commentaar voorzien, en zo spoedig mogelijk op de goede plaats terecht zou komen. Om dit te bewerkstelligen schreef Somer een brief op 8 oktober 1944 aan de verscheidene inlichtingengroepen die tot voorheen onder hen werkten vóór de Zuidelijke bevrijding van Nederland⁵⁵, waaronder de groep 'Harry' waar Tromp het hoofd van was. Het Militair Gezag (MG) was de instelling die gecreëerd was door de Nederlandse regering in Londen om de bevrijde delen van Nederland in 1944 te overzien totdat de Nederlandse regering zich weer naar Nederland kon terugkeren. Het MG werd geleid door generaal H. J. Kruls. Echter, doordat het lang duurde voordat er vooruitgang geboekt werd en er organisatorisch veel mis ging, kreeg het MG ook wel de bijnaam 'Circus Kruls'⁵⁶.

In een uitgebreide brief aan generaal Kruls geschreven op 22 november 1944 liet Tromp zijn kritiek omtrent het MG horen⁵⁷. De plannen van Somer en Kruls waren nobel, maar de uitvoering liet te wensen over. Tromp schrijft in zijn brief over de noodzaak van een medewerking tussen de verschillende ondergrondse groeperingen die verzet gepleegd hebben voor de Zuidelijke bevrijding van Nederland:

'Wij realiseerden ons hierbij, dat dergelijke werkzaamheden slechts uitsluitend konden geschieden op last van en met instructies en bevoegdheden van een daartoe bevoegde juridische of politionele instantie. [...] Nu blijkt helaas, dat een en ander niet zoo vlot loopt als wij hadden gehoopt en dat in de ruim 2 maanden na de bevrijding nog geen enkele regeling tot stand is gekomen'⁵⁸.

In de brief haakte Tromp in op de klachten die het MG al gekregen had van andere groepen die onder hun beleid vielen, of eerder hun gebrek aan beleid. In de tijd van de bezetting was een organisatie als het MG niet mogelijk en moesten alle informatie en alle acties op omslachtige wijze via Londen aangestuurd worden. Toen er ruimte ontstond na Operatie 'Market Garden' had Tromp gehoopt op meer regie, en hierbij stelde het MG teleur. In een memorandum na de oorlog vat Tromp dit samen:

---

55 NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 23. *Stukken over de organisatie, september 1944 – mei 1945*. 'Brief Somer aan inlichtingengroepen omtrent samenwerking, 8 oktober '44'.

56 Loe de Jong., *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 10a – Het laatste jaar (2e band)* (Sdu Uitgevers, Amsterdam: 1969). 674.

57 NIOD, *Stukken over de organisatie, september 1944 – mei 1945*, 'Brief van Tromp aan Generaal Kruls, 22 november '44'.

58 Ibidem, 'Brief van Tromp aan Generaal Kruls, 22 november '44'.

'De geschiedenis heeft wel bewezen, dat – hoe voortreffelijk de vooroorlogsche inlichtingsdienst(en) ook moge(n) hebben gewerkt – zij te klein van opzet waren en te beperkt in omvang om werkelijk volledig nuttig effect te hebben kunnen afwerpen. [...] Dit heeft tengevolge gehad, dat vele goede resultaten van G.S.3 [de Militaire Inlichtingsdienst van het Departement van Defensie] niet tot hun recht zijn gekomen, omdat men slechts beperkte bewijzen kon verzamelen en op veel ongelooft, onoordeelkundigheid en vooroordelen stuitte'⁵⁹.

Vooraf de schaal van de Nederlandse inlichtingsinstanties was ontoereikend volgens Tromp. Hierdoor is veel communicatie misgelopen tussen de verscheidene groeperingen die onder deze instanties vielen.

Samengevat heeft het sociale netwerk dat Tromp opgebouwd heeft tijdens de bezetting zijn verzetsactiviteiten sterk beïnvloed. Ten eerste gaf de BI Tromp de mogelijkheden om in het verzetsleven op te gaan. Alhoewel Tromp in eerste instantie zelf contact zocht met het verzet was het uiteindelijk de BI die hem een vastgesteld doel gaf waar hij in op kon gaan. Hier stortte Tromp zich geheel op omdat het paste binnen het idee van 'fundamenteel' verzet dat hij in zijn hoofd had. Ten tweede vond Tromp binnen zijn spionnenwerk en deze fundamentele blik op verzet ook kameraadschap, wat op zijn beurt de gemoederen van Tromp richting verzet plegen versterkte. In combinatie met de voldoening die hij haalde uit het plegen van zijn verzet zorgde dit er voor dat de gelegenheden die de BI Tromp gegeven heeft zijn mogelijkheden om verzet te plegen versterkt hebben. Ofschoon Tromp vond dat het Nederlandse inlichtingenwerk beter gestuurd had kunnen worden, was hij toch van mening dat het een succesvolle onderneming geweest was.

Hoofdstuk 3: Het Duitse tegenwicht op Theodoor Tromp

Met de Duitse bezetting in Nederland werden veel bestaande organisaties vervangen door Duitse instellingen. De belangrijkste van deze Duitse instellingen voor Philips was de *Hauptabteilung*

---

⁵⁹ NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 32. *Memorandum over de organisatie van een inlichtingsdienst na de oorlog*. 'Memorandum van de oorlog, 1984'.

Soziale Verwaltung, ofwel de *Verwaltung*. Deze instelling hield het toezicht op de ministeriële bureaus van sociale zaken, waaronder arbeidszaken en bedrijfszaken vielen⁶⁰. Zij hielden toezicht op de praktijken van het bedrijf Philips en haar werknemers. De verschillende sectoren van het bedrijfsleven werden opgedeeld en behouden op basis van hun betekenis voor de oorlogvoering qua productie en omtrent het verzenden van Nederlandse arbeiders naar Duitsland⁶¹. Alhoewel de nationaalsocialisten de landen die zij bezetten economisch exploiteerde, was Nederland er niet zo sterk de dupe van als vele Oost-Europese landen⁶². In eerste instantie planden de Nazi's de creatie van een geünificeerd Europees economisch systeem, waardoor er veel sprake was van de noodzaak van een economische opbouw. Toen het in 1942 echter duidelijk werd dat de oorlog nog lang niet voorbij was, en er vooral aan het Oost Front verliezen werden geleden, veranderde deze plannen. Van 1942 tot de zomer van 1944 kwam er meer nadruk op het exploiteren van de Nederlandse economie en het totaal benutten van al haar bronnen. Na de zomer van 1944, toen het duidelijk werd dat Duitsland aan de verliezende kant was, kwam er grootschalige uitbuiting van de Nederlandse economie⁶³. De productie van bedrijven en hun werknemers werden tot uitputten toe gebruikt, en veel Nederlandse mannen werden aan de hand van razzia's voor de *Arbeitseinsatz* gezocht en gedwongen tot werken voor de Duitsers⁶⁴.

Met meer druk op de Nederlandse industrieën en de Nederlandse werkkraft werd het Duitse toezicht op dezen ook opgevoerd. Er werden meerdere administratoren gestuurd naar verscheidene bedrijven, waaronder ook de heer Rzehulka naar Philips. Zijn taak was het aansturen van Philips voor bepaalde projecten die de nationaalsocialisten wilden uitvoeren, en het overzien van alle bedrijfsbesprekingen en gesprekken. In maart 1944 kwam hij naar Philips met de opdracht voor Philips om elektronenbuizen voor de *Wehrmacht* te produceren. Ook leidde hij 'Projekt Limburg', waarbij Philips moest helpen bij de '*umschulung*' van Nederlandse arbeiders zodat zij in Duitse fabrieken konden werken, en bij het opzetten en bewoonbaar maken van drie grotten in Limburg (de grotten Sonneberg I, II, en III) voor Duitse militaire doeleinden⁶⁵. In dit hoofdstuk wordt er gekeken hoe de sterkere druk van de Duitse *Verwaltung* het handelen van Tromp beïnvloedde en hoe dit

---

60 Benjamin A. Sijes, *De arbeidsinzet: de gedwongen arbeid van Nederlanders in Duitsland, 1940 – 1945*, (2e druk; Sdu Uitgevers, 's-Gravenhage: 1990). 58-59.

61 Sijes, *De arbeidsinzet: de gedwongen arbeid van Nederlanders in Duitsland, 1940 – 1945*, 59.

62 Werner Warmbrunn, *The Dutch Under German Occupation, 1940-1945* (Stanford University Press, Stanford: 1963). 69.

63 Warmbrunn, *The Dutch Under German Occupation*, 69.

64 Sijes, *De arbeidsinzet: de gedwongen arbeid van Nederlanders in Duitsland, 1940 – 1945*, 527-528.

65 NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 14. *Stukken over het 'project Limburg', juli-augustus 1944*. 'Bericht van Rzehulka aan Tromp, juli '44'.

terug komt in de bedrijfscorrespondentie en rapporten van Tromp en zijn correspondentie met de heer Rzehulka.

Tijdens de *Arbeitseinsatz* tussen april 1942 en 1943 was het moeilijk voor Nederlandse bedrijven en ondernemers om zich te verzetten tegen de Duitse acties⁶⁶. Toen de *Arbeitseinsatz* uitgebreid werd moesten de Duitse officieren samenwerken met Nederlandse bedrijven om arbeiders van hun bestaande functies en werkplekken te plukken, zodat zij hen konden omscholen en naar werkplekken in Duitsland konden sturen. Alhoewel het gecompliceerd is om de verschillende intenties van de bedrijven en personen aan te kaarten, kan aangenomen worden dat een hoofdbelang voor het overeind houden van het bedrijf veelal een van de belangrijkste redenen was⁶⁷. De Duitsers konden dreigen met het sluiten van bedrijven of winkels, en deze bedreigingen ook waar maken. Omdat bedrijfsleiders niet alleen op zichzelf maar ook op hun werknemers moesten passen, was het vaak onverantwoord om onnodige risico's te nemen met de levens en carrières van henzelf en de mensen binnen het bedrijf. Dit werd versterkt doordat de Duitse tirannie in Nederland geleidelijk sterker werd. In het begin van de oorlog zagen de nationaalsocialisten de Nederlanders als mede-Ariërs en wilde ze Nederland nazificeren⁶⁸. Hierdoor waren de gemoederen in eerste instantie van beide kanten redelijk tolerant. Veel Nederlanders accommodeerden de Nazi's en maakten de beslissing dat het beter was om de nieuwe Duitse invloeden te accepteren – of in ieder geval te tolereren – dan er actief tegen te strijden. Pas naarmate de bezetting vorderde en het voor beide partijen duidelijker werd dat het nazificatieproces mislukte, begonnen de Duitsers steeds meer onredelijke eisen te stellen en werd accommoderen voor de Nederlandse ondernemers en bedrijfsleiders steeds minder probaat. Doordat er in eerste instantie meer openlijk met de Duitsers omgegaan is, konden de Nederlandse bedrijven weinig meer voor hen verbergen. Toen de Nazi's met acties zoals de *Arbeitseinsatz* begonnen zaten veel van deze Nederlandse bedrijven ook al ver in een professioneel traject met hen, waardoor zij moeilijker verzet konden plegen.

Ditzelfde gold voor Tromp. Als belangrijk Nederlands bedrijf was Philips voor de Nazi's een grote aanwinst om te kunnen gebruiken. De toenmalige directie van Philips – onder leiding van Anton Philips – week uit naar Londen, waardoor Frits Philips de leiding kreeg over het concern tijdens de oorlogsjaren. Onder zijn leiding accommodeerde het bedrijf met de Duitsers, hopende dat zowel het bedrijf als haar werknemers heelhuids uit de bezetting konden komen. Echter in de latere

---

66 Sijes, *De arbeidsinzet: de gedwongen arbeid van Nederlanders in Duitsland, 1940 – 1945*, 178, 212-214.

67 Ibidem, 213.

68 Van Galen Last, "The Netherlands", in *Resistance in Western Europe*, Moore, B. 193.

jaren van de oorlog werden de Duitse eisen onredelijker. Dit betekende dat Tromp zich nu bij de *Verwaltung* moest verantwoorden. Alhoewel Tromp bij de aanstelling van Rzehulka weigerde met hem te werken '*either alongside me or above me*'⁶⁹, was hij toch genoodzaakt dit te doen, niet alleen voor zijn eigen veiligheid, maar ook die van zijn werknemers.

Tijdens deze periode hebben Rzehulka en Tromp veel contact gehad omtrent Philips en 'Projekt Limburg'. Tot juli 1944 was de correspondentie tussen de twee heren zakelijk en onpersoonlijk. In een brief van Rzehulka aan Tromp omtrent werkboerderijen in Nederland en Duitsland schrijft hij: '*Zur Durchführung dieser Aufgaben müssen die Streubetriebe noch Arbeitskräfte erhalten. Diese sind am 17. 7. nochmals bei der H. S. V. [de Verwaltung] wie folgt angefordert worden:*'⁷⁰, waarna Rzehulka de namen noemt van het personeel die hij op deze plekken wilde zien. Rzehulka schrijft doelmatig, bondig, en ziet Tromp voornamelijk als een werknemer. In reactie hier op schrijft Tromp: '*Die Leitung der Vorarbeiten beruht bei Herrn Ir.v.d.Velden, der seinen Instruktionen bereits erhielt. Er arbeitet natürlich in engster Fühlungnahme mit der Betriebsleitung (Ir.v.d.Hoeven), sowie mit Herrn Ir. Smit und mir und mit sämtlichen Instanzen, welche in Frage kommen*'⁷¹. De reactie van Tromp is ook zakelijk. Wellicht dat Tromp dacht onder het mom van meewerken nog actief informatie over de Duitse plannen voor het Nederlandse verzet te kunnen verzamelen.

In augustus 1944 werd de druk van de nationaalsocialisten opgevoerd. Rzehulka wilde meer resultaten zien dan Philips tot voorheen aan het leveren was. Hierdoor was Tromp geforceerd actiever mee te werken met de Duitsers. In een openbare brief, geschreven op 11 augustus 1944 naar meerdere collega's binnen Philips, schrijft Tromp:

*'Mag ik u aan de afspraak herinneren om mij een schriftelijke opdracht te geven voor de uitvoering der inrichting en overbrenging van een groot gedeelte der radiobuizenfabricage naar de Sonneberg I, II en III, conform de eischen van de Deutsche Verwaltung, geformuleerd in de bespreking van Zondag 16 juli?'*⁷²

Nu moest Tromp ook laten zien aan de Nazi's en aan zijn Nederlandse collega's dat hij actief met de Duitsers samenwerkte. Niet langer kon hij actief de Duitse orders negeren of tegenwerken. Hij

---

69 Blanken, *The History of Philips Electronics N.V.*, 215.

70 NIOD, *Stukken over het 'project Limburg', juli-augustus 1944*. 'Bericht van Rzehulka aan Tromp, juli '44'.

71 Ibidem, 'Bericht van Tromp aan Rzehulka, juli '44'.

72 NIOD, *Stukken over het 'project Limburg', juli-augustus 1944*. 'Brief van Tromp aan collega's, 11 augustus '44'.

moest laten zien dat hij de orders die hij van de *Verwaltung* kreeg in ieder geval poogde op te volgen. Dit was penibel voor Tromp, niet alleen omdat Philips inmiddels een geënstructureerde omgeving was, maar ook omdat Tromp zelf geëncultuureerd was. Doordat er binnen Philips ruimte was voor Tromp om als verzetsheld te groeien heeft hij dat ook gedaan⁷³. Hierdoor is het voor te stellen dat Tromp met sterke tegenzin zijn orders uitvoerde voor Rzehulka, ook al betekende dit dat hij zo nog wel iets langer actief binnen Philips kon blijven om meer spionageacties te plegen.

Ideaal was het voor Tromp om zowel de Duitsers tevreden te kunnen stellen, alsmede verzet te kunnen plegen, of in ieder geval niet langer te collaboreren. Dit was echter een lastige weg om te bewandelen, die naarmate de herfst van '44 er aan kwam steeds lastiger werd. In een bespreking met de *Rüstungsinspektion*, de Pantserinspectie van de *Wehrmacht*, omtrent 'Projekt Limburg' en de productie van Philips voor Duitse militaire doeleinden probeerde Tromp een middenweg te vinden tussen het tevreden houden van Rzehulka, maar ook niet actief mee te werken. In zijn bezoeksrapport over deze bespreking in Maastricht op 8 augustus 1944, waar zowel Tromp als Rzehulka bij waren, laat Tromp weten hoe hij dit gedaan heeft:

*'Op de vraag, waarom geen trafo's [transformators] uit Eindhoven, deelde ik mede, dat in Eindhoven geen enkele reserve-trafo meer aanwezig is, dat het bedrijf niet kan worden gestoord en dat dus nieuwe trafo's zullen moeten worden aangekocht. De Rü.Insp. behoudt zich een onderzoek naar de juistheid van deze mededeeling voor'*⁷⁴.

Tromp poogde enerzijds de vragen van Rzehulka te beantwoorden, maar anderzijds maakte hij het Rzehulka er niet makkelijker op om zijn orders voor de Duitsers uit te voeren. De *Rüstungsinspektion* liet echter wel aan Tromp weten dat zij hem niet vertrouwde en dat er een mogelijkheid van onderzoek was naar de correctheid van zijn uitspraken. De nationaalsocialisten hadden door dat Tromp een gevaarlijk spel speelde, maar wilden eerst bewijs vinden voordat zij de charismatische bedrijfsleider konden aanklagen. De bespreking vond plaats acht dagen voordat de *Sicherheitspolizei* Philips binnen trad om Tromp en veel Philips topmannen te arresteren. Tromp zou hierdoor op 16 augustus 1944 moeten onderduiken⁷⁵.

Dit was in de periode vlak voordat Operatie 'Market Garden' van start ging, iets wat Tromp

---

73 Klumper, *Sociale Verdediging en Nederlands Verzet '40-'45*, 370-371.

74 NIOD, *Stukken over het 'project Limburg', juli-augustus 1944*. 'Rapport van Tromp omtrent bespreking met *Wehrmacht*, 11 augustus '44'.

75 Blanken, *The History of Philips Electronics N.V.*, 217.

via zijn verzetscontacten wist. Daarnaast was het Nederlandse volk zelf ook meer onstuimig geworden. Sinds de Geallieerde troepen in Normandië waren geland bleven de Duitse geboden steeds vaker onbeantwoord en nam het Duitse gezag steeds meer af⁷⁶. Er hing een gevoel van verademing in de lucht en men verlangde naar de bevrijding. Wellicht dat Tromp door deze opkomende sentimenten zich actiever tegen Rzehulka en de Duitse eisen durfde te verzetten. Dit gevoel bleek echter riskant: de Duitse macht was alles behalve gebroken. Door de opkomende mate van dissentie en verzet binnen de Nederlandse samenleving moesten de nationaalsocialisten hardere represailles uitoefenen om men in het gareel te krijgen⁷⁷. Dit werd voor Tromp een werkelijkheid toen de *Sicherheitspolizei* naar Philips kwam om hem te arresteren.

Rzehulka en de Duitse *Verwaltung* hebben een sterke druk op Tromp uitgeoefend. Vrijwel alle Nederlandse bedrijven werden in een bepaalde mate beteugeld tijdens de Duitse bezetting van Nederland, en Philips was hier geen uitzondering op. Aangedrongen door Rzehulka en de *Wehrmacht* stonden zij in hun dienst om voor militaire en strategische doeleinden goederen en waren te produceren. Daarnaast moesten ze mee helpen aan projecten zoals 'Projekt Limburg' en het bewoonbaar maken van de grotten Sonneberg I, II, en III. Tromp probeerde in deze benauwende werkomgeving een middenweg te vinden tussen meewerken met wat de nationaalsocialisten wilden en verzet te blijven plegen. Wat eerst een geënstructureerde omgeving was veranderde met de komst van de *Verwaltung* in een haast repressief milieu. Echter, doordat de oorlog winnende leek voor de Geallieerden – en het Nederlandse volk daarmee meer passief verzet durfde te plegen – begon Tromp in de zomer van 1944 overmoedig te worden. Dit culmineerde in een arrestbevel voor hem en zijn noodzakelijke onderduiken. Als antwoord op de vraag hoe de sterkere druk van de Duitse *Verwaltung* bij Philips Tromp beïnvloedde kan er gesteld worden dat het Tromp lastiger werd gemaakt om verzet te blijven plegen. Niet zozeer alleen voor zijn eigen veiligheid en de veiligheid van zijn werknemers, maar ook omdat zijn werkomgeving veranderde van een geënstructureerde omgeving naar een striktere setting. Men werd meer angstig voor waar de Duitsers toe in staat waren, en de represailles van de Nazi's werden naarmate de oorlog door woekerde steeds heviger.

---

76 Sijes, *De arbeidsinzet: de gedwongen arbeid van Nederlanders in Duitsland, 1940 – 1945*, 414-415.

77 Ibidem, 415.

Conclusie: Het complexe samenspel van Theodoor Tromp

Het verhaal van Theodoor Philibert Tromp en de mogelijkheden van verzet die hij aangreep tijdens de Duitse bezetting van Nederland is haast een 'hero's journey' zoals gepostuleerd door Joseph Campbell in zijn beroemde boek *The Hero With A Thousand Faces*. In dit boek beschrijft Campbell het klassieke patroon waar veel heldenmythen en narratieven zich schuldig aan maken. Alhoewel dit boek veel betrekkingen met bovennatuurlijke elementen voorschrijft, zijn er ook parallellen met het verhaal van Tromp te vinden. Zo begint 'the hero's journey' onder andere met een 'call to adventure', verandert zijn wereld van normaal naar bovennatuurlijk, is er een separatie van goed en kwaad, wordt de held gesteund door een bovennatuurlijke macht die hem tevens een bijzondere opdracht geeft, is er een zegen of boen die te verkrijgen valt voor de held, en eindigt het verhaal met de vrijheid om het leven opnieuw op te pakken⁷⁸. In het geval van Tromp kan beargumenteerd worden dat de komst van de Nazi's zijn 'call to adventure' was, en dat met komst van deze figuren een nieuwe leefwereld met zich mee bracht. Als protagonist van zijn eigen verhaal strijdt hij namens het goede tegen de Duitse antagonisten. Het Bureau Inlichtingen geeft Tromp de bijzondere opdracht om voor hen te spioneren en verzet te blijven plegen, en assisteert hem waar dat kan. Als beloning voor het voltooien van deze opdracht krijgt Tromp een boen, ofwel het idee dat hij maatschappelijk goed werk verricht binnen zijn geënstructureerde werkomgeving. Uiteindelijk, nadat de Duitse bezetting afgelopen is, kan hij terug naar zijn normale leven, ook al is deze compleet veranderd. Deze vergelijking is niet bedoeld om de zwaarte van de situatie van Tromp teniet te doen. Integendeel, het boek van Campbell betreft vooral juist de sterk tragische verhalen van oude Griekse mythologische figuren, zoals het verhaal van Prometheus.

Met alle acties die Tromp tijdens de bezetting heeft kunnen bewerkstelligen is kan Tromp als een verzetsheld beschouwd worden. Echter wat zijn verhaal nadrukkelijk interessant maakt is het complexe samenspel tussen verzet en accommodatie waarin Tromp zich bevond. Tijdens de Duitse bezetting van Nederland wist Tromp zich sterk te houden en verzet te plegen in deze benauwende situatie. In deze omstandigheid wist hij voor een relatief lange periode zowel zijn verzetsstrijders alsmede de *Verwaltung* tevreden te houden. Enerzijds heeft het sociale netwerk dat Tromp opgebouwd heeft tijdens de bezetting zijn wil om te verzetten versterkt door hem een specifiek doel

---

⁷⁸ Joseph Campbell, *The Hero With A Thousand Faces* (Princeton University Press, Princeton: 1949). 45, 159-160, 221, 327-328.

te geven en zijn 'fundamenteel' overtuigingen te bemoedigen. Anderzijds heeft de toenemende druk van de *Verwaltung* de geënstructureerde verzetsomgeving waarin Tromp zich bevond in een strikter en meer drukkend milieu getransformeerd. Het gecompliceerde samenspel tussen het accommoderen van de Duitse *Verwaltung*, en samenwerken met de Nederlandse verzetsgroepen en het Londense Bureau Inlichtingen, hebben zodoende aan beide kanten van het spectrum het verzet dat Tromp kon plegen beïnvloed. Wat uiteindelijk bevorderlijk voor zijn verzet was is dat de Duitse invloeden op het Philips concern in eerste instantie licht waren. Hierdoor hadden Tromp en anderen binnen Philips de ruimte om relatief veilig verzet te kunnen plegen totdat de *Verwaltung* in beeld kwam. Dit gaf Tromp de tijd om te groeien in zijn rol als verzetsstrijder.

De hoop is dat de casus van Theodoor Tromp als een handvat voor het ingewikkelde beeld van zowel verzet als accommodatie tijdens de Tweede Wereldoorlog kan worden gebruikt. In een context als dat van de bezetting van Nederland, waar de handelingen van mensen aan de hand van complexe en verschillende redenen bepaald worden, is het moeilijk om duidelijkheid te scheppen over de vaak ingewikkelde weg die men moet bewandelen. Meerdere factoren zijn hiervoor belangrijk en men werd door verschillende kanten van de oorlog beïnvloed. Wellicht dat door het voorbeeld van Tromp te gebruiken bepaalde belangrijke factoren die iemand beïnvloeden tijdens een vergelijkbaar complex samenspel van verzet en accommodatie beter uitgelicht kunnen worden.

Dit paper laat ruimte over voor opvolgend onderzoek. In het onderzoek zijn de primaire bronnen van Tromp geanalyseerd aan de hand van de historiografie van verzet en accommodatie. Door middel van het toetsen van de primaire bevindingen aan de historiografie is geprobeerd een accuraat beeld te geven van de situatie van Tromp tijdens de Duitse bezetting. De gebruikte primaire bronnen zijn gevonden in het Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies te Amsterdam. Echter zijn er ook nog primaire bronnen omtrent Tromp te vinden in de Philips Company Archives. Deze bedrijfsspecifieke informatie zou nieuw licht kunnen schijnen op de situatie van Tromp en de *Verwaltung* binnen het concern. Door de omvang van dit onderzoek en tijdsdruk is hier niet aan toe gekomen. Wellicht dat een nieuw onderzoek kan kijken naar in hoeverre de primaire bronnen die daar aanwezig zijn corresponderen met de bevindingen van dit paper. Er werd daarnaast in dit paper gepoogd om de vraag of Tromp een verzetsheld was in het midden te laten. Ook zou er in toekomstig onderzoek gekeken kunnen worden in hoeverre de handelingen van Tromp tijdens de Duitse bezetting aan de hand van het perspectief van een held te verklaren zijn, en in hoeverre dit bepalend was voor zijn acties.

In februari 1946, nadat de angst van de oorlog plaats maakte voor de pijn van het verlies van zovelen, schreef Tromp de openingsalinea's bij het fotoboek *Verwoesting en Wederopbouw*. In dit boek staan 171 foto's die de vele facetten die deze bezetting kenmerkte belichten⁷⁹. In zijn openingsalinea beschrijft Tromp de verwoestingen van de Duitsers feitelijk en doelmatig, typisch voor zijn schrijven. De gehele Nederlandse maatschappij werd getroffen. Echter concludeert Tromp dat Nederland niet alleen verwoesting, maar ook wederopbouw kent. Hij vergelijkt de wilskracht van het Nederlandse volk met het Zeeuwse devies 'Luctor et Emergo': men worstelde en kwam weer boven water⁸⁰. Dit was echter niet vanzelfsprekend en het kostte de collectieve maatschappij onnoemelijk veel, zowel in materieel als ideëel opzicht. Tromp zou na de oorlog kort minister van Waterstaat worden in de regering Gerbrandy III. Nadat deze werd ontbonden bleef Tromp vertrouwensman van de regering en trad hij aan als voorzitter van de commissie voor Wederopbouw en Herstel van Eindhoven. Hij streek neer te Eindhoven en bleef daar de rest van zijn leven. Theodoor Philibert Tromp zou blijven teruggeven aan de maatschappij tot zijn dood in Eindhoven op 1 juni 1984.

---

79 Tromp, *Verwoesting en Wederopbouw*, 36-140.

80 Tromp, *Verwoesting en Wederopbouw*, 19.

Literatuurlijst:

Ausems, A., “The “Bureau Inlichtingen” (Intelligence Service) of the Netherlands Government in London, november 1942 – May 1945: An Overview of its Mission, Agents and Undercover Radio Traffic”, in *Military Affairs: The Journal of Military History, including Theory and Technology* (1981).

Blanken, I. J., *The History of Philips Electronics N.V., volume 4. Under German Rule (1935-1950)* (Europese Bibliotheek, Zaltbommel: 1999).

Campbell J., *The Hero With A Thousand Faces* (Princeton University Press, Princeton: 1949).

De Jong, L., *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 7 – Mei '43 – juni '44 (2e band)* (Sdu Uitgevers, Amsterdam: 1969).

De Jong, L., *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 10a – Het laatste jaar (2e band)* (Sdu Uitgevers, Amsterdam: 1969).

Kershaw, I., *The Nazi Dictatorship: Problems and Perspectives of Interpretation*, (Edward Arnold, Baltimore: 1985).

Klemann, H. A. M., “De Nederlandse Economie en de Tweede Wereldoorlog”, in *Tijdschrift voor Geschiedenis* 110 (Amsterdam: 1997).

Klumper, A. A., *Sociale Verdediging en Nederlands Verzet '40-'45, ideëel concept getoetst aan historische werkelijkheid* (H. Gianotten B.V., Tilburg: 1983).

NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 4. *Rapport van werkzaamheden ten behoeve van Bureau Inlichtingen der Nederlandsche Regering te Londen en algemeen verzetswerk gedurende de jaren van de Duitse bezetting, 17 augustus 1945 [oktober 1983]*.

NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 6. *Telegrammen aan in Engeland verblijvende relaties, juli 1940 – oktober 1943*.

NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 14. *Stukken over het 'project Limburg', juli-augustus 1944*.

NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 16. *Vragenlijst en rapport '11 questions regarding Philips Eindhoven'*,

Rob van Reede – 3619699

25 oktober 1943, 4 oktober 1944.

NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 17. *Correspondentie met bijlagen met generaal A.G. van Tricht – Briefwisseling.*

NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 23. *Stukken over de organisatie, september 1944 – mei 1945.*

NIOD. Instituut voor Oorlog- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 243g, Tromp, Th.P., inv.no. 32. *Memorandum over de organisatie van een inlichtingsdienst na de oorlog.*

Semelin, J., *Unarmed Against Hitler: Civilian Resistance in Europe, 1939-1943* (Praeger Publishers, Westport: 1993).

Sijes, B. A., *De arbeidsinzet: de gedwongen arbeid van Nederlanders in Duitsland, 1940 – 1945*, 2e druk; Sdu Uitgevers, 's-Gravenhage: 1990).

Tromp, Th. P., *Verwoesting en Wederopbouw* (Contact, Amsterdam: 1946).

Van Galen Last, D., “The Netherlands”, in *Resistance in Western Europe*, Moore, B. (Oxford University Press, New York: 2000).

Visser, F., *De Bezetter Bepied: De Nederlandse Geheime Inlichtingendienst in de Tweede Wereldoorlog* (Thieme & Cie, Zutphen: 1983).

Warmbrunn, W., *The Dutch Under German Occupation, 1940-1945* (Stanford University Press, Stanford: 1963).